

SOSYOLOJİ VE SOSYAL HİZMETLER

Hale Okçay*

İnsanoğlu toplum halinde yaşamasından bu yana, kimi problemlerle karşı karşıya kalmış, bunlarla başedebilmek için kimi dinsel-geleneksel yardım yollarını kullanma yoluna gitmiştir. Toplumsal değişmeye paralel olarak insanın gereksinimleri ve sorunları da değişmeye uğramış, buna bağlı olarak toplumsal tabanda örgütlenmeler de çeşitlenmiştir. Özellikle endüstri devrimi sonrasında, sosyal güvenlik, sosyal refah, sosyal yardım gibi kamuya yönelik kavramlar filizlenmeye başlamıştır. Yine bu döneme denk düşen sosyolojinin bir bilim dalı olarak gelişmeye başlaması, düşünürlerin toplum denen karmaşık bütünlüğü tanıma, analiz etme çabaları, insanın ve toplumların yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Öte yandan, sosyolojiden çok daha eskilere dayanan sosyal hizmetler (sosyal çalışma mesleği) ve bu mesleğin icra alanı olan sosyal hizmet alanları, yüzyılımızda oldukça gelişme gösteren sosyolojinin kurumsal ve uygulamalı alanları ile hayli ilgili- ilişkilidir.

Bu makalenin amacı, sosyolojinin ve sosyologların sosyal çalışma mesleğine ve sosyal hizmet alanlarına girmek, sahip çıkmak değildir. Aksine iki dalın eşgüdüm içinde (psikoloji bilimi ve psikologlar devre dışı bırakılmaksızın) toplumsal alanda var olması ve işlev görmesi isteği, değerlendirmenin özünü oluşturmaktadır. Bundan hareketle sosyologlara biraz uzak, biraz yeni olan bu alanın çok genel hatlarıyla tanıtımı, tarihsel gelişim çizgisi, boyutları ve istihdam alanları tanıtılmakla yetinilmiştir.

Sosyal Hizmetlerin Amacı:

Sosyal hizmetlerin amacı, bireylerin refahı ile içinde buldukları toplumun refahı arasında denge kurmaktır. Aynı zamanda sosyal hizmet, insanların beden ve ruh sağlığını bozan, yoksunluk yaratan ve a sosyal davranışlara yol açan toplumsal ve ekonomik durumları çözmek için toplumsal güçleri harekete geçirmeye çalışır¹. Bir başka tanıma göre de sosya hizmetler; insan kaynaklarının saklanması, korunması ve geliştirilmesi ile doğrudan ilgili öncelikli çalışmaların organize edilmesidir². Sosyal çalışmanın, "Sosyal Refah" ve "Sosyal Güvenlik" kavramları ile benzeşen, hatta

* Yard. Doç.Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

¹ Walter E. Friedlander (edit.) *Concepts and Methods of Social Work*, Prentice-Hall Inc. N.Y., 1962; s. 8-9.

² Walter E. Friedlander, *Introduction to Social Welfare*, Prentice - Hall Inc. New Jersey, 1961, s. 4.

çakışan, birbirini yerine kullanılabilen kavramlar olduğu bilinmektedir. Ancak, konu bütünlüğü itibarıyla sosyal çalışmayı (sosyal hizmetleri) sosyoloji bağıntısı içinde ele almak uygun olmaktadır.

Sosyal hizmetlerin temel amacı, kişi, grup ve toplulukların toplumsal, zihinsel ve fiziksel olarak mümkün olan en yüksek refah düzeyine erişmelerine yardım yolları aramak³ olduğuna göre, toplumsal tabanda mevcut olan "toplumsal problemler" ile doğrudan ilgili olmaktadır. Sosyoloji ile sosyal hizmetlerin çakıştıkları alan "toplumsal problemler ve çözüm yolları" olduğuna göre bu bakımdan "toplumsal problemler"in ne olduğunu tanımlamak gerekir.

Frank J. McVeigh toplumsal problemlerin tanımlanmasındaki güçlükten söz etmektedir. Yıllarca etik ve ahlaki standartlarda kabul edilen norm ve değerlerin bir sosyal problem olmadığını söyler. O'na göre, kabul edilmiş toplumsal ve kültürel normlardan herhangi bir biçimde ciddi sapma genellikle bir toplumsal problem olarak kabul edilir⁴.

Jerome Manis'e göre toplumsal problemler "birincil", "ikincil" ve "üçüncül" olarak ayrılabilir. Birincil toplumsal problemler toplumsal koşulların etkisiyle çok yönlü zararlı sonuçlara sahip olanlardır. Birincil toplumsal problemler olarak savaş, ırkçılık ve yoksulluğun zararlı etkileriyle ikincil ve üçüncül problemler tanımlanır⁵. Robert Merton'a göre de bir toplumsal sorun sosyolojik olarak altı noktada ele alınmalıdır: 1) Bir toplumsal sorunun merkezi ölçütü: toplumsal standartlar ile toplumsal aktüalite arasındaki anlamlı zıtlık. 2) Toplumsal problemlerin toplumsal kökenlerinin olduğu düşüncesi. 3) Bir toplumda büyük problemleri ana hatlarıyla tanımlayan insanların toplumsal problemlere ilişkin yargısı. 4) Açık ya da gizli toplumsal problemler. 5) Toplumsal problemlerin toplumsal algısı. Ve son olarak 6) Toplumsal problemlerin tanımlanmasına girerken istenmeyen toplumsal koşulların düzeltilebilirliğine olan inanç⁶. Bu altılı sınıflamada Merton Toplumsal problemlerin toplumu ve onu problem olarak atfeden toplum üyelerini değerlendirmektedir. Toplumsal problemlerin toplumdan topluma, aynı toplumun çeşitli dönemlerinde ve çeşitli kesimlerinde farklı anlam ve sonuçlar taşıyacağı unutulmamalıdır.

Toplumsal problemlere çözüm yolları aramak, bulmak, önermek, çözmek olarak kabaca tanımlayabileceğimiz sosyal hizmetler bu bağlamda sosyoloji bilimi ile doğrudan ilgili ve ilişkilidir. Diğer yandan, psikoloji, hukuk, ekonomi bilimleri ile de etkileşim içindedir⁷.

Toplumsal problem olarak tanımlanan sosyolojik olgular, toplumun içinde

³ W.E. Friedlander, *Concepts and Methods of Social Work*, s. 7.

⁴ Frank J. Mc Veigh, *Modern Social Problems*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1978, s. 5-6.

⁵ a.g.e., s. 7.

⁶ Robert K. Merton, "Social Problems and Sociological Theory", *Contemporary Social Problems*, edit. R.K. Merton, R. Nisbet, Harcourt Brace Jovanovich Inc., New York, 1971, s. 799.

⁷ Joseph Julian, *Social Problems*, Appleton Century- Crofts, New York, 1973, s. 12-16.

bulunduğu koşullara göre değişmektedir. Örneğin John Perry ve Erna Perry, sosyolojik perspektiflerinde toplumsal düzensizlikleri (disorganization), değer çatışmasını, sapmayı (deviance) gösterirken⁸ Robert Nisbet, toplumsal problemlere sosyolojik yaklaşımda 4 alandan sözeder: Din, hukuk, basın ve sanat⁹. Görüldüğü gibi, toplumsal problemleri tanımlama, analiz etme ve çözüm bulma süreçleri farklılaşmaktadır.

Sosyal Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi:

Sosyal hizmetlerin ortaya çıkışı, toplumdaki tüm bireylerin toplumun olanaklarından eşit olarak yararlanmasına dayanarak oluşmuştur. Bu nedenle sosyal refah hizmetleri ve sosyal güvenlik kavramları ile yakından ilgili olmaktadır. Toplumsal problemlere çözüm bulma yolları, toplumun bireyleri arasında dengeleri kurma, toplumsal ve ekonomik olarak refah sağlama ile eş anlamlı olan sosyal hizmet kavramı, başlangıç itibariyle uzun bir tarihsel geçmişe sahiptir. Dünya ölçeğinde sosyal hizmetleri toplumsal, grupsal ve bireysel anlamda en kapsamlı biçimde yürüten toplumları kısaca şöyle gözden geçirmek olanaklıdır.

Sosyal hizmetlerin İngiltere'de başlangıç tarihinin 1601 Yoksulluk Yasası (Elizabethan Poor Law) olduğu kabul edilmektedir. Daha önceki yaklaşımlar ise daha çok Kilise destekli yardımlar biçimde yürütülmüştür. 1601 Yoksulluk Yasası, yoksulları "çalışabilir, çalışamayan - bağımlı çocuklar (bakıma muhtaç)" olarak ayırmış, vergi ve bağışlar yoluyla onların iş, yatacak yer gibi gereksinimlerini karşılama yolunda örgütlenmenin temelini atmıştır¹⁰. Ardından Endüstri Devriminin filizlenmesiyle Protestan etiği ve Laissez- Faire ekonomik yapılanması sosyal refah üzerinde bireycilik ve kendi kaderini tayin gibi etkiler yaratmıştır. kırsal alanda sınırlı olan istihdam olanakları çok sayıda işçiyi şehirlere yöneltmiştir. Böylesi hareket de aile ve akrabalık bağlarında bozulmaya, topluluk kimliği kaybına, yabancılaşmaya ve toplumsal yıkıntıya yol açmıştır. Bu durum 1800'lerde kentsel alanlarda yaşayan insanların gereksinimlerini karşılamak üzere din adamları ve dinsel grupların öncülüğünde özel sosyal refah servislerinin gelişmesine yol açmıştır. Kamusal sosyal hizmet servislerinin yokluğu çoğunluğunun üst orta sınıf gönüllülerinin desteğine vakıf ve servisler biçiminde 1930'lara kadar sürmüştür¹¹. 1834 ve 1909 Yoksulluk Yasaları kimi değişikliklerle yürürlükte kalmıştır. Günümüzde de İngiltere'de oldukça kapsamlı bir sosyal hizmetler örgütlenmesi mevcuttur.

Benzer biçimde, ABD'de İngiltere örneği gibi gelişen sosyal hizmetler,

⁸ John Perry-Erna Perry, *Social Problems In Today's World*, Little, Brown and Company, Boston, 1978, s. 5-6.

⁹ Robert Nisbet, "The Study of Social Problems", in R.K. Merton-R. Nisbet, *Contemporary Social Problems*, s. 16-19.

¹⁰ Charles Zastrow, *Introduction to Social Welfare Institutions*, The Dorsey Press, Illinois, 1978, s. 14-16, A.E. Fink, C.W. Anderson, M.B. Conover, *The Field of Social Work*, Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York, 1968, s. 24-26, ve Walter E. Friedlander, *Introduction of Social Welfare*, s. 16-18.

¹¹ Charles Zastrow, a.g.e., s. 16-17.

1930'lardaki ekonomik bunalım ve işsizliğin ve yoksulluğun artması sonucunda 1935'te Sosyal Güvenlik yasası kamu sosyal refah programlarını düzenlemek üzere biçimlendirilmiştir. Bu yasa üç temel kategorisi ile halen yürütülmektedir: 1) Sosyal Sigorta, 2) Kamu Yardımı, 3) Halk Sağlığı ve Refah servisleri. Bu birimler, işsizlik sigortası, yaşlılık, hastalık aylığı, yaşlılara yardım, görmeyenlere, özürllülere, bağımlı çocukların ailelerine yardım, evlat edinme, fiziksel engelli çocuklara yardım, evde bakım gibi hizmetleri yürütmektedirler¹².

Fransa'daki sosyal hizmetler, 1789 devrimi sonrasında sosyal adalet düşüncesiyle filizlenmiş, 1839-1913 arasında tıbbi yardım, çocuklara, yaşlılara, gebelere ve kalabalık ailelere yardım gibi yasal yardım birimleri oluşturulmuştur. 1945'te Sosyal Sigorta Fonu kurulmuş, günümüzde ulusal bölgesel ve yerel örgüt ağı ile çalışmaktadır. Aile aylığı, tıbbi yardımlar, kazaları önleme-sağlık ve refah servisleri, endüstriyel ve mesleki hastalıkları önleme, sosyal yardımlar (yaşlılara, özürllülere, ailelere), iskan (inşa, finans, yatırım), sağlık hizmetleri (gebelik ve çocuk refahı, hastahaneler,...) çocuk ve aile refahının korunması (zihinsel ve fiziksel özürllüler, sapma), yaşlıların refahı gibi kapsamlı bir çalışma programını yürütmekle yükümlü olan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığıdır. 1946'daki yasayla sosyal hizmetlerin eğitim ve meslek koşulları düzenlenmiştir. Resmi, yarıresmi ve gönüllü sosyal hizmet birimleri, işleyiş ve etkileşimleri bu yasaya göre düzenlenmektedir¹³.

Norveç'te, sosyal güvenlik, sosyal sigorta kurumunun gelişimi 1885'lere uzanır. Gelişimi de dört aşamada olmuştur. Günümüzde; engelliler, boşanmış ve anneler, öksüz ve yetimler, evlenmemiş anneler, istihdam dışı kalanlar, sakatlar, sağlık alanı, rehabilitasyon hizmetleri, aile danışma merkezleri, deniz-balık ve orman işçileri, sosyal yardım ve sosyal bakım ofisleri, çocuk suçluluğu, yaşlılar, eğitim, iskan, alkolizm gibi alanlarda sosyal hizmetler, bireysel, grupsal ve örgütsel yapılanma için işlev görmektedir. Gönüllü örgütler de bu çalışmalara destek vermektedir¹⁴.

Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi:

Türkiye'de sosyal hizmetlerin örgütlenişi İslam dininin öngördüğü yardımlaşma ilkesinden hareketle gelişme göstermiştir. İslami yapılanmada temel olan Kur-an ve Hadis hükümlerinin toplumsal örgütlenmeyi düzenlemedeki etkisi nedeniyle "yoksula yardım, yoksulu gözetme" motifi dinsel yaptırım olarak toplumsal tabana yayılmıştır. Ancak unutulmamalıdır ki, dinsel anlamda yardımseverlik davranışının toplumsal boyutu ekonomik yapı ve işleyişle doğrudan ilgili olması nedeniyle kurumsallaşmış bir yardım mekanizmasından söz etmek olanaklı değildir.

Osmanlı toplum yapısında etkin sosyal hizmet ve sosyal güvenlik mekanizmaları olarak vakıflar ve lonca gibi meslek kuruluşlarının varlığı görülmektedir. Genellikle

¹² a.g.e., s. 18-19.

¹³ Barbara N. Rodgers, *Comparative Social Administration*, George Allen and Unwin Ltd. London, 1968, s. 19-82.

¹⁴ a.g.e., s. 83-156.

Sosyoloji ve Sosyal Hizmetler

dini amaçlarla insanlara yardım için kurulan vakıfların sosyal hizmetler içindeki yeri oldukça önemlidir. Sosyal hizmetlere yönelmiş vakıfların amaçları arasında dul kadınların bakımı, yolculara yardım, kimsesiz yoksulların cenazelerinin kaldırılması, yolların temizlenmesi, köle ve cariyelerin kıldıkları çanak çömleklerin tazmini gibi hususlar vardı¹⁵.

Osmanlı imparatorluğunun çöküş döneminde, toplumsal yapının zayıflamaya başlamasıyla birlikte güvenlik mekanizmaları da zayıflamaya başlamıştır. İşçi haklarına ilişkin kimi zayıf hükümler Mecelle'de yer almakla birlikte denetim ve uygulama oldukça yetersiz kalmıştır. Ereğli kömür havzası için çıkartılan "Dilaver Paşa Nizamnamesi" (1865), 1869'da çıkartılan "Maadin Nizamnamesi" ile tamamlanmaya çalışılmış ve bu yeni nizamname zorunlu çalıştırma yasaklanmış, iş kazalarına karşı önlem alınması öngörülmüş, iş kazaları sonunda tazminat konmuştur¹⁶.

Cumhuriyet Türkiye'sinde 1936 yılındaki İş Kanunu çalışma hayatının iyileştirilmesi açısından önemli bir adımdır. Ancak İkinci Dünya Savaşının çıkışı, kanunun uygulamasını geciktirmiştir. Sosyal politikanın sosyal güvenliği sağlamada devlet müdahalesi biçiminde gelişmesi, yani tepeden inme bir yapılanma göstermesi sözkonusudur. Bu dönemde Hafta Tatili Kanunu (1925), kadınları, hamileleri ve çocukları koruyucu önlemler getiren, iş saatlerini ve işyerlerini düzenleyen Umumi Hıfzısıhha Kanunu (1930), ve 1929 ekonomik bunalımının yol açtığı işsizliği Türklerin lehine önlemek için yabancıların Türkiye'de çalışmalarına kayıtlar getiren kanun (1932) olarak kimi sosyal güvenlik önlemlerinden sözedilebilir.

1945'te kurulan Çalışma Bakanlığı'nın yanısıra, İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları Kanunu ile İşçi Sigortaları Kanunu, 1949'da İhtiyarlık Sigortası Kanunu, 1950'de Hastalık ve Analık Sigortası Kanunu çıkartılmış, İş ve İşçi Bulma Kurumu kurulmuş, İş Mahkemeleri oluşturulmuştur. Sosyal hizmetlerle doğrudan ilgili olarak 1959'da kurulan Sosyal Hizmetler Enstitüsü, 1963'de Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü örgütlenmiştir. İllerde Sosyal Hizmet Koordinasyon ve İl Sağlık Müdürlüklerinde Sosyal Hizmet Müdürlüklerinin kuruluşu da aynı döneme rastlamaktadır¹⁷.

Kalkınma planlarında sosyal hizmetlere ilişkin önlemler kimi zaman sosyal refah kapsamı içinde, kimi zaman da belirsiz bir tanımlama biçiminde yer almıştır. Planlarda kurulması öngörülen kimi sosyal hizmet mekanizmaları günümüzde bile yeterli düzeyde işlevsel olamamaktadır. Örneğin, çocuk mahkemelerinin kurulması, aile danışma merkezlerinin örgütlenmesini tedbir olarak getiren İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının hedeflerinden 25 yıl sonra metropol kentlerde sembolik biçimde filizlenmeye başlayan bu tür yapılanmalar, toplumsal sorun olarak aile ve çocuğa yaklaşımdaki yetersizliği

¹⁵ Emre Kongar, *Sosyal Çalışmaya Giriş*, Sosyal Bilimler Derneği yay., Ankara, 1973, s. 161., ve T.C. Başbakanlık DPT, *Sosyal Güvenlik ve Sağlık Hizmetlerinin Rasyonalizasyonu*, Ankara, 1991, s. 8-9.

¹⁶ Cahit Talas, *İçtimai İktisat*, A.Ü.S.B.F. Yayını, 1961, s. 82-83'den aktaran Emre Kongar, a.g.e., s. 161-162.

¹⁷ Emre Kongar, a.g.e., s. 163-165.

göstermektedir. Hiç kuşkusuz, ekonomik, toplumsal ve siyasal açıdan sosyal hizmetlerin anlam ve öneminin belirginleşmesine yardım edecek koşulların varlığı, toplumun bütünsel yapısı ile doğrudan ilgili olduğu bilinmektedir. Günümüzde sosyal hizmetlere verilen önemin ne düzeyde olduğu, yasa ve yönetmeliklerde yerini alan kapsam, işlev ve örgütlenmenin toplum düzeyinde kabataslak gözlemiyle anlaşılabilir. Bir başka deyişle, bireyin ve toplumun refahını arzu edilen en yüksek düzeye çıkarmada yardım yollarını arama amacını güden sosyal hizmetler, hem bireysel ve hem de kamusal açıdan refahı yakalamak çabasından oldukça uzak düşmektedir. Bunun nedenlerinin, hükümet politikaları doğrultusunda, yeterli finans ayrılmaması, insan gücü (yetişmiş profesyonel eleman) ve kurumsal örgütlenme eksikliği, en önemlisi, yardım ya da hizmet kavramının toplumsal anlamda farklı boyutlarda anlaşılmasında yattığı bilinmektedir.

Örneğin, 1990-1994 yıllarını kapsayan 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Sosyal Hizmetlere ayrılan kesimde sosyal hizmetleri yürütücü birimler ve faaliyetleri açıklanmış, sorunlar ve çözüm önerileri bildirilmiştir. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planına göre sosyal hizmetleri yürütmekle yükümlü olan dokuz birim içinde vakıf, fon, dernek ve bakanlık alt birimlerinin yanında yalnızca "Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu" hizmetin amaç ve içeriğine uygun örgütlenmeye sahip birim durumundadır¹⁸. Bu kurumun amaç ve işlevlerini ne ölçüde rasyonel anlamda yerine getirdiği ise, geniş çaplı bir tartışma konusu yaratabilmektedir. Ayrıca Yerel Yönetimlerin özellikle metropol kentlerde sosyal hizmetlere ne ölçüde ağırlık verecekleri planlamada yer almamaktadır. Gönüllü kuruluşların ve klüplerin yardım amaçlı sosyal hizmet birimlerinin varlığı ve işleyişi konu dışı kalmış bir başka husustur.

Sosyal Hizmetlerin Üç Boyutu:

Sosyal hizmetler literatüründe üç boyutlu çalışma alanı belirlenmiştir. Bunlar:

- 1) Kişisel sosyal hizmet,
- 2) Grup sosyal çalışması,
- 3) Topluluk, toplum organizasyonudur.

Sosyal hizmet kuramları, farklı görüşlerin öncülüğünde uygun ve etkili olan

¹⁸ Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan Sosyal Hizmetlere ilişkin birimler şunlardır:

- 1) T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
- 2) Millî Eğitim Vakfının yaptığı sosyal yardımlar
- 3) Yardımsaverler Derneği Faaliyetleri
- 4) Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müd.
- 5) Türkiye Diyanet Vakfı Faaliyetleri
- 6) Vakıflar Genel Müdürlüğü Faaliyetleri
- 7) Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlüğü sosyal yardımları
- 8) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müd.
- 9) Türkiye Kızılay Derneği, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, a.g.e., s. 117-137.

pekçok alandan çıkartılarak, bu üç yöntem üzerinde yoğunlaşmıştır¹⁹.

1) Kişisel çalışma yapan sosyal çalışmacı, tanımlanmış bir rolün sınırları içinde ve böyle bir rolün desteği ile, insan davranışlarına uygun bir bilgi ve kişisel çalışma uygulamasının ilkelerinin yönettiği yardım etme yeteneği ile başvuran (Client) ilişkisini kurar. Sosyal çalışmacı karşısında, baskı altındaki ve toplumsal bakımdan sorun yaşayan insanları bulmaktır (Örneğin; işsiz bir aile reisi, evlenmemiş bir anne, suçlu bir ergen, yeni yaşam biçimine uymada güçlük çeken göçmen, vb.) Ana hatlarıyla kişisel sosyal hizmetin ilkeleri ise şöyledir²⁰:

Kabul etme (Acceptance): Sosyal çalışmacı ile başvuranın ilk karşı karşıya geldikleri durumu kapsar. Başvuran, problemine çözüm aramak için girdiği yeni ilişkide sosyal çalışmacının problemi tanıyıp, anlama ve çözümlemesine yol açacak ilişkiyi başlatıcı ön aşamadır.

İletişim (Communication): İki tarafın bir iletişim kurabilmesi için kullandıkları ifade ve sembollerinin ortak olması gerekir. Yani hemfikir olmadıkları durumlarda bile, birbirlerinin yaptıkları ve söylediklerini, kısaca birbirlerinin rollerini anlamalıdır.

Bireyselleşme (Individualization): Sosyal çalışmacının her başvuranı bir birey (biyolojik-psikolojik ve toplumsal etmenlerin özel bir bileşiminin yarattığı bir durum içindeki insan) olarak kabul etmesini ve bu anlayışla ilişki kurup yardım etmesini sağlar.

Katılım (Participation): Başvuranın sorununu tanımlamada, çözüm aramada, sosyal çalışmacının etkinliğine katılım, kendi kendine karar verme, durumunu anlama becerisinin yaratılmasıdır.

Gizlilik- Güven (Confidentiality): Başvuranın sosyal çalışmacının güvenilir, rolünü etkin olarak yerine getirebilir ve problemin mahremiyetine saygılı olmasını istemesi, beklemesidir. Bireyin, psikolojik ve toplumsal probleminin gizlilik ve güven ortamı içinde çözümün sağlama yollarını araması, çalışmacının etik ve mesleki donanımıyla yakından ilgilidir.

Kişisel Sosyal Çalışmacının Kendinin Bilincinde Olması (Self-Awareness): Kişisel sosyal çalışmacının başvuran ile mesleki ilişkisinde, nelerin yardım amacıyla nelerin kişisel yönelimleri doğrultusunda verdiğinin bilincinde olması gerekliliğidir. Bu ilke diğer ilkelerin desteğinde sosyal çalışmacı-başvuran ilişkilerini düzenlemede ayırdedici ilkelerin varlığını da ortaya çıkarmaktadır.

Görüldüğü gibi kişisel sosyal hizmetin ilkeleri, başvuran ile sosyal çalışmacının birebir ilişkisinden kaynaklanan bir sorun çözüme etkileşimi ya da girişimidir. Profesyonel anlamda donanımlı sosyal çalışmacıların başvuranın sorununu anlama, çözüm yolları bulma ve önerme sürecinde olumsuzluk taşıyan yönleri bulunmakla

¹⁹ Donald Brieland, Lela B. Costin, Charles R. Atherton, *Contemporary Social Work: An Introduction to Social Work and Social Welfare*, Mc Graw-Hill Co., New York, 1975, s. 197-251.

²⁰ Henry S. Maas, "Social Casework", Walter E. Friedlander, *Concepts and Methods of Social Work*, s. 19 ve 79-89.

birlikte, özellikle batı toplumlarında oldukça yaygın kullanılan (birey ve aile bazında) bir çalışma biçimidir.

2) Grup sosyal hizmeti belli gruplarla çalışmayı hedefleyen bir tekniktir. Küçük gruplar yoluyla hem bireyde hem de çevrede istenilen değişimleri yaparak, sorunların çözümüne yardım etme süreci olarak tanımlanabilecek grup çalışmasının temel ilkeleri şu noktalarda toplanmaktadır:

Grup sosyal çalışmacısının görevi yardım edici bir işlev görmektir. Yardım biçimini saptamada birey, grup ve toplumsal çevreyle ilgili; gözlem-analiz ve tanı tekniklerini kullanır. Grup üyeleriyle bir amaca yönelik olarak ilişki kurmak, bu ilişkiyi desteklemek ve sürdürmek durumundadır. Bu ilişki sürecinde grup çalışmacısı, kendini tanıma, doğallık, samimiyet ve kendini disipline etme çabasını bilinçli bir şekilde kullanmalıdır. Grup bütünselliğini kabul ederek grup davranışlarını düzenlemek çabası içinde olmalıdır. Grubun varolduğu yerden başlayıp, gelişmelere olanak tanıyıcı ortam yaratmalı, sınırlamaları yapıcı biçimde kullanmalı ve bireyleşmeye yani birey grup içinde kaybolmamasına özen göstermelidir. Grup üyelerini etkileşim içinde, dengeli, dinamik bir yapı içinde sorunlara çözüm bulma yoluna yönlendirici olması, sözel tartışmalarla yazılı materyali bilinçli kullanması gerekmektedir²¹. Grup sosyal çalışmasında önemli olan husus, öncelikle bireyin gruba ait olma duygusunu pekiştirerek, toplumsal çevreye aktaracağı çözüm bulma yollarını destekleme çabasını göstermektir. Grubun oluşumu, niteliği, işleyişi, çözüm üretme aşamaları ve dağılımında sosyal çalışmacının koordinatör görevi görmesi gerekmektedir.

3) Toplum (Topluluk) Organizasyonu; Sosyal hizmetlerin üçüncü ayağını oluşturan topluluk organizasyonu, içeriği itibariyle sosyolojiye en yakınlaşan yönünü oluşturmaktadır. Topluluk organizasyonunda profesyonel sosyal çalışmacı, toplumun refahı amacına yönelik süreçleri oluşturmak isteyen grup ya da kişilerin yürütmekte oldukları işlemlere katkıda bulunur. Toplumsal problemlerin tanımlanmasına yardımcı olarak, tanı koyarak, problem üzerinde çalışmak için gerekli yapıyı geliştirmek, araştırma yapmak, toplum kararlarına zemin oluşturan bilgi, görüş ve tutumları analiz etmek ve bunlardan sonuç çıkarılmasına yardımcı olmak, çeşitli eylem alternatifleri üretmek gibi işlevleri üstlenmektedirler²².

Topluluk organizasyonu etkinlikleri, sosyal kişisel çalışmadan çok farklı, grup sosyal çalışmasına daha yakındır. Topluluk organizatörleri, eğitim, iskan, sağlık, boş zaman servisleri, gençliğin yabancılaşması, ekonomik ve toplumsal kontrol, iş ilişkileri, azınlık grubu istihdamı, çocuk sorunları gibi alanlara yayılırlar²³.

Sosyal hizmetin üç boyutunu oluşturan birey, grup ve toplum ölçeğindeki çalışma biçimleri, yukarıda özetlenen genel çizgi içinde yürütülmektedir. Öte yandan,

²¹ Gisela Knopka, "The Methods of Social Work", W.E. Friedlander, a.g.e., s. 153-154.

²² Genevieve W. Carter, "Social Work Community Organization Methods And Processes", W.E. Friedlander, a.g.e., s. 209-210.

²³ Arnold Panitch, "Community Organization", edit. Donald Brieland ve Ark. *Contemporary Social Work*, s. 236-237.

1970'lerden başlayarak günümüzde de desteklenen yeni bir bakış açısı da "Genelleyici" (Generalist) sosyal hizmet anlayışıdır. Genelleyici sosyal çalışmanın esası her üç boyutu da kapsayan bir çalışma sistemine dayanır. Toplumsal problemleri çözmeye sosyal politika geliştirmede, yönetim-idarecilik ve araştırmada sosyal hizmetlerin özelleşmiş üç alanının niteliklerini birleştirerek çalışma sistemi oluşturmak ve uygulamaya koymak amacını gütmektedirler²⁴.

Sosyolojik bakış açısıyla sosyal hizmet alanlarına bakıldığında, bireye yönelen çalışmaları bir tarafa bırakarak, grup, giderek toplum bazında çalışmaların alanı oluşturması söz konusudur. Sosyoloji bilgisi ile donanmak toplumu, toplumsal sorunların neden ve sonuçlarını kavramaya, çözüm üretmeye yönelik performansı kazanmak için gerekli olduğu düşünülürse sosyal hizmetlerin alanını oluşturan her konunun öncelikle sosyolojinin alanını oluşturduğu söylenebilir. Bu açıdan, "toplumsal sorunlar sosyolojisi" olarak adlandırılabilir, disiplinleri birleştirebilen, kuramsal ve pratik açıdan bütünsel bir yaklaşım içinde sosyolojinin alanda işlevselliği sağlanabilir.

Sosyal Hizmet Alanları ve Sosyoloji:

Batı kökenli bir profesyonel çalışma alanı olan sosyal hizmetler doğduğu geliştiği toplumlarda günümüzde oldukça geniş ölçekli bir çalışma ortamına sahiptir. Toplumun bireye verdiği önem, bireyin ve toplumun refahını yükseltme çabalarını doğurmakta ve yönetim politikaları ve yasalar ile desteklenmektedir. Sosyolojinin sosyal hizmet alanlarına eğilmesi de, onun toplum için söylenecek sözünün olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle toplumun dinamiklerine ilişkin verileri kullanan sosyolojinin, sosyal bilimlerin diğer dalları ile ilişkisi, sosyal hizmetlerin sosyal bilimlerin diğer dallarıyla olan ilişkisinden daha karmaşıktır.

Türkiye'de sosyolojinin geçmişi oldukça yenidir. Sosyal hizmetlerin ise; profesyonel meslek olarak tanınması 25 yıla denk düşmektedir. Bu süre içinde hem sosyolojinin hem de sosyal çalışmanın gerek kuramsal gerekse uygulama alanında Batı'ya eriştiğini söylemek olanaklı değildir. Ancak, iki disiplinin eşgüdüm içinde sahaya yönelmesi, bir ölçüde bu açığın kapanmasına yardımcı olabilecektir.

Sağlık:

Sosyal hizmetlerin yaygın olarak işlev gördüğü alanlardan biri olan sağlık sektörü, gelişmiş batı toplumlarından oldukça geniş çaplı sosyal çalışmacı istihdam etmektedir. Sağlık kurumlarında (hastaneler, klinikler, özel amaçlı tedavi birimleri, vb.) ve evde bakım hizmetlerinde profesyonel sosyal çalışmacılar resmi ya da gönüllü örgütlenmelerde hizmet vermektedirler. Tıbbi sosyal hizmet alanında eğitim almış, çalıştığı birimlerde birey veya grup düzeyinde çalışmacılar yer aldıkları kurumun ve toplumsal çevrenin gereksinimleri doğrultusunda bir program uygulamaktadırlar. Diğer yandan sağlık planlaması, finansal aktarmalar gibi sağlık politikaları oluşturma

---

²⁴ Donald Brieland, "Never Approaches to Methods", a.g.e., s. 253-261.

süreçlerinde de örgütsel yapıda yer almaktadırlar²⁵

Çocuk ve Gençlik:

Toplumların geleceğini yapılandıracak çocukların, aile ve toplum için önemi tartışmasızdır. Bu nedenle, çocuğun ruhsal, bedensel ve toplumsal açıdan iyi olması yani sağlıklı olması toplumsal refahın sağlanması için hem gereklilik hem de ön koşul olmaktadır. Özellikle az gelişmiş toplumlarda aşırı nüfus artışı, yetersiz ve dengesiz beslenme, sağlık ve eğitim olanaklarından yararlanamama, olumsuz çalışma koşulları, istismar, savaşlar vb. gibi toplumsal problemler en fazla çocukları etkilemektedir. Endüstrileşmiş toplumlarda çocuğa verilen önemin oldukça yüksek olduğu bilinmektedir. Bununla beraber, toplumsal sorunların var olduğu her alanda bundan en fazla çocukların zarar gördüğü gerçektir. Sosyal hizmet alanı içine giren en kapsamlı kısımda bu yüzden çocuk ve gençlere yönelmeyi zorunlu kılmıştır. Sosyal çalışmacıların aktif olarak görev aldığı alanları şu şekilde özetlemek olanaklıdır²⁶:

İstenen ve istenmeyen gebelikler sonucu dünyaya gelen çocukların aile içindeki uyum ve bakımlarına destek verme, fiziksel ve zihinsel özürlü çocukların topluma adaptasyon süreci, yoksulluk ve bilinçsizlik sonucu beslenme bozuklukları, okul başarısızlıklarına neden olan toplumsal faktörlerin düzenlenmesi, çocuk ihmali ve istismarını önlemek üzere kurulmuş birimler, korunmaya muhtaç çocukların ve sokaktaki çocukların fiziksel ve toplumsal rehabilitasyonu ve koruyucu aile merkezleri, bağımlılık yapıcı maddelerden çocukları kurtarma servisleri, çocuk suçluluğu (çeteler, vandalizm, şiddet vb.) ve adalet sistemindeki çocuk mahkemeleri, çocuk işgücü ve istihdamını denetleme ve koşulları iyileştirme, aile içi problemlere maruz kalan çocuklara ilişkin merkezler (parçalanmış aile çocukları, aile içi şiddet, vb.).

Aile-Kadın:

Toplumun en küçük birimi olan aile, bir anlamda, toplumsal sorunların doğrudan ya da dolaylı olarak yansıdığı, mikro ölçekte toplumun aynası gibidir. Bu açıdan ekonomik, siyasal, dinsel, hukuksal ve normatif değerler sisteminin etkileri aile üzerinde, yani ailenin kuruluş-yaşam sürecinde problem ya da kriz biçiminde açıkça hissedilmektedir. Batıda aileyi koruma gizil amacına da hizmet etse sosyal hizmetler özellikle birey ve grup boyutunda aileye çok yaygın ve rasyonel örgütlenme ile hizmet götürmeyi hedeflemektedir. Bu hizmetler ve birimler başlıca şu başlıklarda toplanmaktadır. Aile danışma merkezleri: Aile üyelerine yönelik birey ve grup çalışmaları yapan bu merkezler, aile içi sorunlar, parçalanmış aile problemleri gibi konularda hizmet vermektedir. Özellikle A.B.D.'de her eyalette yerel yönetimler desteğinde örgütlenen bu merkezler, oldukça işlevsel bir yapılanma içindedir. Bu genel hizmetlerin yanısıra, işsiz kalan hane reisine iş bulmak, meslek ve beceri kurslarına

²⁵ Shirley H. Wattenberg, "Health", a.g.e., s. 109-123.

²⁶ Charles Zastrow, a.g.e., s. 89-106, 202-232, Leila B. Costin, "Children in Need of Protection" Donald Brieland ve Ark., a.g.e., s. 268-286.

yönlendirmek, işsizlik sigorta fonuna aktarmak gibi çeşitlenen yelpazede sosyolog ve psikologların da desteğinde çalışmaktadır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra yoğunluk kazanan kadın hareketleri ve feminizmin etkisiyle, kadının toplumsal yaşamda ve aile içindeki konumundaki değişimler sonucu kadının karşılaştığı her türlü soruna çözüm yollarını aramak amacıyla "kadın danışma merkezleri" ortaya çıkışını sağlamıştır. Genel olarak bu merkezler kadınlara, evlenmemiş annelik, cinsel taciz, aile içi rol çatışmaları, şiddet, sendikal örgütlenmelerde aktif katılım, iş bulma vb. gibi konularda yardım yollarını göstermektedir.

Yaşlılar:

Sosyal hizmetlerin alanlarından biri de yaşlılardır. Gerontolojik anlamda 65 yaş üzeri olarak kabul edilen yaşlılık olgusu, endüstri toplumlarının giderek yükselen oranda sahip oldukları bir dilimi oluşturmaktadır. Bu nedenle toplumsal refahın bir zincirini oluşturan yaşlıya sağlık, barınma olanakları sağlama, fiziksel ve duygusal destek olma gibi işlevleri devlet desteğiyle sağlama çabası günümüzde oldukça yüksek finans ve yatırım kaynaklarının yaşlıya yönelmesini sağlamıştır. Yaşlılar yurtları, huzurevleri gibi birimlerde istihdam edilen sosyal çalışmacılar, toplumsal yaşamı kolaylaştırma, sosyal etkinlikler düzenleme gibi konularda hizmet vermektedirler.

Cezaevleri:

Her toplumda, toplumsal sorun olarak sürekli gündemde olan suç olgusu ve karşılık gelen ceza ve kurumsal yapılanma olarak mahkemeler, cezaevleri, ıslah evleri sosyal çalışmacıların istihdan edildiği önemli bir alanı oluşturmaktadır. Bu birimlerde suçlu genç yada yetişkini topluma yeniden kazandırmaya yönelik çalışmalarda sosyal servis ekibi oldukça işlevsel olmaktadır. Diğer yandan sosyal çalışmacılar, hem suç oluşturacak toplumsal sorunları ortadan kaldırma yolunda, hem de suç işlendikten sonraki cezayı çekme sürecinde, özgürlüğü sınırlanmış bireylerin toplumsal uyum ve rehabilitasyonunu üstlenmektedirler.

Hiş kuşkusuz genel olarak tanımlanan sosyal hizmet alanları, sayılan alanlarla sınırlı değildir. Diğer alanlar ise şöyle özetlenebilir: Eğitim alanı, okul öncesi eğitimden yüksek eğitime değin her kademede sosyal çalışmacılar görev alırlar. Çocuk yuvaları, kreş ve anaokulları, çocuk yetiştirme merkezleri diğer bir istihdam alanını oluşturmaktadır. Ayrıca ordu ve sivil savunma kuruluşları, göçmen büroları, hızlı nüfus artışını önleme ve çözümlenme birimleri, ırkçılıkla mücadele, yoksullukla mücadele birimleri, endüstriyel işletmeler, turizm alanı, yerel yönetimler, eş edinme merkezleri gibi çok geniş çaplı toplumsal alanda sosyal hizmetler kendini tanımlanmış meslek olarak kabul ettirmiştir. İster birey yada grup düzeyinde olsun, ister toplum düzeyinde karar verme ve uygulama, politika üretme düzeyinde olsun sosyal çalışmacılar aldıkları eğitim ve staj olanakları nedeniyle sorun çözmeye yardımcı olma işlevini yürütmektedirler.

Unutulmaması gereken bir nokta vardır: yukarıda sözü edilen sosyal hizmet alanları başlığı altında batı kökenli bir meslek olarak, gelişmiş batı toplumlarındaki

çalışma alanlarından söz edilmiştir. Oysa, 1960'lardan günümüze profesyonel meslek olarak toplumumuzdaki kabul edilen sosyal hizmet alanlarındaki sosyal çalışmacıların, anılan alanlarda istihdam edildiklerini-edilebilirliklerini-söylemek henüz olanaklı değildir.

Örneğin; ABD'de ilk çocuk mahkemesi 1899'da kurulmuştur²⁷. Oysa Türkiye'de yaklaşık yüzyıl gecikme ile yalnızca dört ilde (İstanbul, Ankara, İzmir ve Samsun) kurulmuş ve diğer yönleri bir tarafa bırakarak sosyal çalışmacı ve sosyolog istihdamı açısından oldukça yetersizdir. Benzer biçimde, nicel anlamda yetersizliği bilinen huzurevleri, korunmaya muhtaç çocuklar için merkezler, özürllülere yönelik (görme-işitme, spastik, vb.) rehabilitasyon merkezlerinin nitelik açısından da (personel-uzman-finans-mekan-teknik donanım) yeterli olduğunu söylemek kolay değildir. Bir başka husus da, Türkiye'de sosyal hizmetlerden yararlanması gereken nüfus grupları hakkında sağlıklı bilgi bulunmayışı, hizmetlerin planlanmasında ciddi güçlüklerle yol açmaktadır. Örneğin; korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin olarak 500 bin- 2 milyon arası tahmin yapılırken, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğüne bağlı sosyal hizmet kuruluşlarında korunmak için sıraya alınmış çocuk sayısı 5 bin civarındadır ve bunların acilen kuruluşlara alınmasını gerektiren bir durum olmadığı bildirilmektedir²⁸.

Sosyolojinin sosyal hizmet alanları ile ilişkisinin oldukça yakın olduğu yukarıdaki örneklerden de anlaşılabilir. Sosyoloji bilimi, toplumsal sorunların tanımlanması, çözüm yollarının nasıl olacağına ilişkin verilerin işevuruk kullanımı açısından sosyal çalışmacılara büyük destek sağlamaktadır. Rasyonel anlamda, sosyolog, sosyal çalışmacı, psikoloğun oluşturduğu sosyal servis ekipleri, toplumsal problemin bireysel, grupsal ve toplumsal boyutuna yardım yollarını aramada oldukça işlevsel bir koordinasyonu oluştururlar.

Sosyologlar toplumsal olgu ve olayları irdelerken, donanımları gereği, toplumun bütünsel özelliklerinin bilinci içinde yaklaşır. Toplumsal sorunların "neden-niçin" sorgulamasını yaparak kavramlaştırır, çözüm üretenlere veri sunarlar. İşte bu nedenle, sosyal hizmet alanları aynı zamanda sosyolojinin alanlarını oluşturmak durumundadır. Bir başka deyişle, sosyoloji sosyal hizmet alanlarını da kapsamaktadır.

SOCIOLOGY AND SOCIAL WORK

This article deals with the relationship between sociology and social work. Throughout the article the goal of social work and the nature of social problems have been presented. Then, brief historical background of social work in Turkey and the world, and the three dimensions of social work (case work study, group social work and community organization) have been explained. Finally, the relation between the fields of social work and sociology have been evaluated generally.

²⁷ Charles Zastrow, a.g.e., s. 195-196.

²⁸ Başbakanlık, D.P.T., a.g.e. s 133-134.